

ГЕНДЭРНЫЯ СТЭРЭАТЫПЫ Ё БЕЛАРУСКІХ ПЕСНЯХ ПРА КАХАННЕ

Беларускія песні пра каханне з'яўляюцца адным з цікавейшых пластоў беларускай фальклорнай лірыкі, але іх даследванне вельмі часта зводзілася толькі да апісання мастацкіх якасцей. Цэласны аналіз песень пра каханне да сённяшняга часу так і не быў праведзены. У дадзенай рабоце мы паспрабуем разгледзіць адзін вельмі істотны, на наш погляд, аспект зместу беларускіх любоўных песень - адлюстраванне ў іх гендэрных адносін.

Гендэрны падыход да аналізу фальклорных тэкстаў дазваляе ўсвядоміць сюжэтныя сітуацыі і вобразы ў катэгорыях стабільнасці ці зменлівасці «мужчынскіх» і «жаночых» стэрэатыпаў. Звычайна фальклорны тэкст вызначаецца неадпаведнасцю аб'ёма інфармацыі, закладзенай у ім, і аб'ёма інфармацыі, выражанай вербальнымі сродкамі. Часам даследчык можа атрымаць з тэксту значна больш інфармацыі, чым меркаваў укласці ў яго калектыўны фальклорны аўтар, у прыватнасці інфармацыю пра самога аўтара, які неўсвядомлена перадае гендэрныя ўяўленні грамадства. Песні пра каханне з'яўляюцца цікавым матэрыялам для даследаванняў такога кшталту, бо іх асноўнымі персанажамі з'яўляюцца прадстаўнікі своеасаблівай узроставай групы: хлопцы і дзяўчыны, якія толькі ўступаюць у сферу адносін мужчына – жанчына, але падыходзяць да гэтага этапу ўжо з пэўным наборам уяўленняў пра сваю гендэрную ролю і наборам тыповых мадэляў паводзін з супрацьлеглым полам. Мэтай гэтай работы з'яўляецца выяўленне ў беларускіх песнях пра каханне вытокаў гендэрных стэрэатыпаў і іх уплыву на фарміраванне мадэляў паводзін хлопца і дзяўчыны.

Пад гендэрным стэрэатыпам мы разумеем уяўленні пра біялагічныя, псіхічныя, сацыяльныя адрозненні паміж мужчынай і жанчынай, якія існуюць і функцыянуюць у культуры на пэўным этапе развіцця соцыума. Гэта стандартызаваныя ўяўленні пра мадэлі паводзін і рысы характару, пра прадвызначанае месца мужчыны і жанчыны ў дадзенай культуры, пра сацыяльныя ролі і статусы, якія маюць мужчыны і жанчыны ў грамадстве. Гендэрныя стэрэатыпы з'яўляюцца адлюстраваннем глабальных сацыяльных працэсаў і аказваюць значны ўплыў на сацыялізацыю асобы, бо пачынаюць засвойвацца і выконвацца асобай да ўзнікнення ў яе ўласных свядомых уяўленняў.

Стэрэатыпнасць, рэгламентаванасць паводзін хлопца і дзяўчыны назіраецца на ўсіх этапах адносін: ад першых сустрэч да іх завяршэння ці пераходу на якасна новы этап – стварэння сям'і. На этапе знаёмства і першапачатковага развіцця адносін хлопец нязменна выступае як актыўны бок: ён ініцыіруе знаёмства і далейшыя сустрэчы. Дзяўчына на гэтым этапе пасіўная. Асноўная прызначаная ёй роля – чакаць:

*А калі той вечар
Ды павечарэе,*

*Калі маё сэрца
Ды й навесялее?
Калі мой міленькі,
Каго я чакаю,
Да мяне дахаты
Ціха завітае [2, 85].*

Паводзіны дзяўчыны карэнным чынам змяняюцца пры далейшым развіцці адносін. Дзяўчына прымае на сябе ролю іх захавальніцы. Дзеля гэтага яна здольная на любыя ахвяры:

*-- Дзяўчынанычка міла,
Што будзеш рабіці
На Ўкраіне далёкай?
-- Буду шыці, прасці,
Зялёнае жыта жаці,
Цябе верна кахаці.
-- Дзяўчынанычка міла,
Што будзеш ты есці
На Ўкраіне далёкай?
-- Сухары з вадою,
Толькі б, сэрца, з табою
На Ўкраіне далёкай [2, 363].*

Хлопец жа нічым ахвяраваць не згодзен. Гэта ілюструе наступная песенная сітуацыя. Хлопец кліча дзяўчыну на размову, калі «*яшчэ куры не спалі, людзі не вячэралі*». Дзяўчына просіць пачакаць, пакуль яна згатуе вячэру для сваёй маці, на што хлопец адказвае:

*-- Добра табе казаці,
У цёплай хаце седзячы,
А мне трудна, хлопцу малодому,
На марозе стоячы [2, 331].*

Чаму адбываюцца такія змены? Гэта можна растлумачыць псіхалагічнымі асаблівасцямі дзяўчыны: яна больш эмацыянальная, больш схільная да прывязаннасцяў, да стабільнасці стасункаў. Але справа не толькі ў жаночай псіхалогіі. Тут «працуе» стэрэатып пра жаночую залежнасць ад мужчыны, аб спрадвечнай неабходнасці ахвяраваць сабой дзеля каханага.

Гэты міф пра залежнасць актыўна падтрымліваецца мужчынамі. Малады хлопец, які толькі ўступае ў сферу ўзаемаадносін мужчына-жанчына, ужо адчувае сваю ўладу над дзяўчынай, магчымасць кіраваць ёй:

*-- Як жа тваёй быць –
Не ўмею рабіць:
Шыці, мыці, кросны ткаці,
Раненька ўставаці.
-- А ў мяне ёсць біч –
Навуча рабіць.
А белая бярозачка
Раненька ўзбудзіць [2, 63].*

Гендэрныя стэрэатыпы праяўляюць сябе і ў сітуацыі развітаньня. Ініцыятарам развітаньня могуць выступаць як хлопец, так і дзяўчына. Але прычыны, па якіх хлопец пакідае дзяўчыну, у песнях звычайна не адзначаны, а тыповая прычына, па якой дзяўчына пакідае хлопца, – яе выдаюць замуж за іншага. Такім чынам, хлопец больш вольны ў прыняцці рашэнняў, чым дзяўчына.

У беларускіх песнях пра каханне адлюстраваны не толькі стэрэатыпныя мадэлі паводзін хлопца і дзяўчыны, але і стэрэатыпная ацэнка гэтых паводзін грамадствам, якое значна больш патрабавальна ставіцца да паводзін дзяўчыны і дастаткова прыхільна ўспрымае ідэнтычныя паводзіны хлопца. Цнатлівасць дзяўчыны дастаткова жорстка кантралюецца, і дзяўчына, страціўшая яе, паспытае ўсеагульнае асуджэнне, у той час як хлопец значна больш вольны ў сэксуальнай сферы, прычым гэтую вольнасць дэкларуе:

*-- Дзе ты ,сынку, валочышся,
Дзе ты ,сынку, ходзіш,
Скардзіліся малодачкі,
Што ты шкоду робіш.
-- Я буду хадзіці,
Шкоданьку рабіці,
Трэба было мяне, матка,
Сямі лет жаніці [2, 220].*

Пададзеныя вышэй прыклады дазваляюць сцвярджаць, што беларускія песні пра каханне ўтрымліваюць вялікую колькасць гендэрных стэрэатыпаў, якія існавалі ў грамадстве падчас іх стварэння. Разам з тым, паводле А.М. Андрэева, мастацкі тэкст – гэта не толькі сродак захавання, пазнання і перадачы інфармацыі, але і «своеасаблівы палігон для адпрацоўкі мадэляў паводзін, моцны спосаб уздзеяння на асобу з выкарыстаннем механізмаў, якія сама прырода стварыла і адшліфавала» [1, 18]. Менавіта таму песні пра каханне з'яўляюцца не толькі ўтрымальнікам гендэрных стэрэатыпаў, але і сродкам іх замацавання, перадачы з пакалення ў пакаленне. Паводле меркавання амерыканскага спецыяліста па пытаннях гендэрнай псіхалогіі Шон Берн, «асноўныя прычыны, праз якія асоба імкнецца адпавядаць гендэрным чаканням, – гэта нарматыўны і інфарматыўны ціск» [5, 56]. Нарматыўны ціск заключаецца ў тым, што чалавек вымушаны прытрымлівацца пэўных сацыяльных нормаў, каб быць прынятым у грамадстве. Інфармацыйны ціск звязаны з тым, што, пашыраючы веды пра сябе і свет, імкнучыся зразумець, якой пазіцыі трэба прытрымлівацца ў тых ці іншых пытаннях, чалавек у большасці выпадкаў абапіраецца не на ўласны вопыт, а на інфармацыю, прапанаваную яму іншымі людзьмі. Беларускія песні пра каханне з'яўляюцца універсальным сродкам рэалізацыі абодвух гэтых тыпаў ціску, бо ў іх адлюстраваныя як тыповыя мадэлі «правільных» паводзін, так і сацыяльныя нормы, грамадскія чаканні, якія датычаць паводзін дзяўчыны і хлопца.

Такім чынам, у беларускіх песнях пра каханне склаліся традыцыйныя тыповыя вобразы хлопца і дзяўчыны, якія з'яўляюцца фальклорным

выражэннем гендэрных стэрэатыпаў, характэрных для беларускай культуры. Гэтыя тыповыя вобразы служаць як сродкам пазнання і перадачы гендэрнай інфармацыі, так і сродкам замацавання у грамадстве стэрэатыпных мадэляў паводзін мужчыны і жанчыны.

ЛІТАРАТУРА

1. *Андреев А. Н.* Целостный анализ художественного произведения. М., 1995.
2. Беларускія песні пра каханне. Мн., 1984.
3. *Жилина И.* Гендерный подход к анализу художественного текста // Женщина. Образование. Демократия. Материалы 4-й международной междисциплинарной научно-практической конференции (7-8 декабря 2001г.). Мн., 2002.
4. *Коган И. Л.* Гендерная культурология. Мн., 2003.
5. *Шон Берн.* Гендерная психология. М., 2003.